

ВОРОНА В. С.,аспірант кафедри кримінально-правових
дисциплін юридичного факультету
(Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди)

УДК 343.28/.29

**ПРАВОВІ ОСНОВИ ВЗАЄМОДІЇ СПЕЦІАЛЬНИХ І ЗАГАЛЬНИХ ЗАСАД
ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ**

Статтю присвячено дослідженню правових основ взаємодії спеціальних і загальних засад призначення покарання. Розглянуто поняття, ознаки та види загальних засад призначення покарання. Автор аналізує взаємодію спеціальних і загальних засад призначення покарання та визначає напрямки такої взаємодії.

Ключові слова: взаємодія, спеціальні засади призначення покарання, загальні засади призначення покарання, призначення покарання.

Статья посвящена исследованию правовых основ взаимодействия специальных и общих начал назначения наказания. Рассмотрены понятие, признаки и виды общих начал назначения наказания. Автор анализирует взаимодействие специальных и общих начал назначения наказания и определяет направления такого взаимодействия.

Ключевые слова: взаимодействие, специальные начала назначения наказания, общие начала назначения наказания, назначение наказания.

The article is devoted to research of legal bases of interaction of special and general beginnings of sentencing. Discussed the concept, characteristics and types of general beginnings of sentencing. The author analyzes the interaction of special and general beginnings of sentencing and determine the direction of this interaction.

Key words: interaction, special beginnings of sentencing, general beginnings of sentencing, sentencing.

Вступ. Призначення покарання як кримінально-правовий інститут має свою структуру. Його внутрішню будову складають правила, за допомогою яких і відбувається призначення кримінального покарання. Такі правила визначають алгоритм обрання виду і міри покарання, необхідних та достатніх для кожного випадку вчинення злочину. Зрозуміло, що система таких правил містить як універсальні настанови для суду щодо призначення покарання в будь-якій ситуації, так і специфічні положення, що можуть застосовуватись лише в окремих ситуаціях чи щодо певних категорій осіб, які вчинили злочин. Ідеться про загальні та спеціальні засади призначення покарання. У зв'язку із цим вбачається необхідним проаналізувати взаємодію спеціальних та загальних засад призначення покарання.

Учені неодноразово звертались до вивчення загальних та спеціальних засад призначення покарання. Значний внесок у їх наукову розробку внесли М.І. Бажанов, Є.В. Благов, В.І. Тютюгін тощо. На сучасному етапі О.О. Дудоров, О.В. Євдокімова, О.С. Жумаєв, Т.В. Сахарук, В.В. Полтавець, Р.Н. Хамітов, Ю.В. Шинкарьов та ін. приділяють увагу спеціальним та загальним засадам у своїх публікаціях.

Постановка завдання. Метою статті є розгляд правових основ взаємодії спеціальних та загальних засад призначення покарання.



Результати дослідження. Здійснюючи вивчення спеціальних засад призначення покарання, неможливо залишити поза увагою загальні засади, оскільки вони є двома елементами одного цілого, що проявляється також у їх взаємодії. Однак спершу слід встановити, що являють собою загальні засади призначення покарання, які ознаки для них характерні. У науці існує значна кількість визначень поняття загальних засад.

Так, видатний вчений радянського періоду М.І. Бажанов вважав, що загальні засади – це встановлені законом критерії, якими повинен керуватись суд, призначаючи покарання щодо кожної конкретної справи [1, с. 23–24]. На думку ж В.І. Тютюгіна, загальні засади призначення покарання являють собою систему встановлених законом і обов'язкових для суду взаємопов'язаних і взаємодіючих між собою вихідних вимог (відправних правил), із яких має виходити суд, визначаючи підстави, порядок та межі призначення покарання, і якими він повинен керуватися, обираючи певний вид та міру покарання за кожним окремим кримінальним провадженням і стосовно кожної конкретної особи, якій це покарання призначається [2, с. 384].

Натомість Є.В. Благов стверджує, що загальні засади – це передбачені Загальною частиною кримінального законодавства та не залежні від особливостей окремих справ правила призначення покарань, що містяться в санкціях статей Особливої частини [3, с. 24].

А В.В. Полтавець розглядає їх як передбачену в кримінальному законі систему загальних правил, що ґрунтуються на принципах призначення покарання і є обов'язковими для суду в кожному конкретному випадку призначення покарання винному у вчиненні злочину для досягнення мети покарання [4, с. 144].

Т.В. Сахарук під загальними засадами призначення покарання розуміє порядок визначення міри покарання, що відповідає тяжкості вчиненого злочину, особі винного та обставинам, що пом'якшують та обтяжують відповідальність, який забезпечується державою і розрахований на невизначене коло однотипних випадків і є обов'язковим для всіх і кожного в умовах певної ситуації [5, с. 10].

Таким чином, як доречно зазначає Є.В. Благов, у теорії кримінального права стосовно розуміння загальних засад призначення покарання ясності не спостерігається [3, с. 19]. Дійсно, проаналізувавши вищенаведені визначення загальних засад, стає зрозуміло, що вчені закладають у їх поняття різний зміст. Так, для М.І. Бажанова загальні засади – це критерії, В.І. Тютюгін називає їх системою вимог, а Т.В. Сахарук пропонує розглядати їх як певний порядок.

Слушну думку висловила В.В. Полтавець, яка вказує, що загальні засади передусім є правилами призначення покарання, оскільки розуміння загальних засад як критеріїв, вимог, розпоряджень і положень, якими має керуватися суд, не суперечить поняттю загальних засад призначення покарання, однак не відбивають у повному обсязі всіх обов'язкових їхніх ознак, особливо значення для діяльності суду [4, с. 46].

Таким чином, єдиної позиції щодо визначення поняття загальних засад призначення покарання на сьогодні у кримінально-правовій науці не існує, як немає і спільного розуміння ознак загальних засад, що їх характеризують.

Наприклад, В.І. Тютюгін пропонує такі ознаки загальних засад: 1) вони є обов'язковими для суду; 2) вони мають відправний (вихідний) характер; 3) дозволяють суду визначити, за яких умов, з урахуванням яких підстав, у якому порядку і в яких межах мають бути обрані винному певний вид і конкретна міра покарання; 4) є загальними; 5) є певною системою вимог, кожен елемент якої взаємопов'язаний і взаємодіє один з іншим [2, с. 385].

Натомість В.В. Полтавець вважає, що «найбільш обґрунтованим видається виділення таких обов'язкових ознак загальних засад призначення покарання: 1) їх перелік вичерпним чином визначений у Кримінальному кодексі (далі – КК) України (ст. 65); 2) вони мають загальний характер; 3) вони є обов'язковими правилами; 4) вони є системою правил, які мають ураховуватися судом у їх сукупності; 5) у них реалізуються принципи призначення покарання: законність, справедливість, гуманізм, індивідуалізація покарання й економія заходів кримінально-правового примусу; 6) їх завданням є досягнення покаранням передбаченої законом мети» [4, с. 47–48].



Отже, стає зрозуміло, що загальні засади, як і спеціальні, є правилами призначення покарання, організовані у вигляді певної системи, підґрунтям для них є принципи призначення покарання, а головною особливістю таких правил є їх обов'язковість у кожному випадку призначення судом кримінального покарання.

Загальним засадам призначення покарання присвячена ст. 65 КК України. У ч. 1 цієї статті законодавець передбачив, що суд призначає покарання: 1) у межах, установлених у санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК, що передбачає відповідальність за вчинений злочин, за винятком випадків, передбачених ч. 2 ст. 53 КК; 2) відповідно до положень Загальної частини КК; 3) враховуючи ступінь тяжкості вчиненого злочину, особу винного та обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання [6, с. 35].

З аналізу даних законодавчих положень вбачається, що загальні засади можуть бути розподілені на види. Так, М.І. Бажанов вказує, що загальні засади у своїй сукупності складаються із критеріїв [1, с. 25], які наведені вище. Тобто цей вчений розподіляє загальні засади на певні критерії. В.І. Тютюгін називає їх вимогами і вважає, що закон висуває три основні вимоги [2, с. 385] відповідно до положень ч. 1 ст. 65 КК України. А Т.В. Сахарук говорить про необхідність розподілу загальних засад призначення покарання у кримінальному праві України на певні групи [5, с. 10].

До загальних засад призначення покарання, на думку В.В. Полтавець, слід відносити тільки ті правила, які передбачені ч. 1 ст. 65 КК: 1) у межах, установлених у санкції статті Особливої частини цього Кодексу, що передбачає відповідальність за вчинений злочин; 2) відповідно до положень Загальної частини цього Кодексу; 3) враховуючи ступінь тяжкості вчиненого злочину; 4) враховуючи особу винного; 5) враховуючи обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання [4, с. 59].

Як стверджує Є.В. Благоев, положення ст. 60 КК РФ дають підстави для виділення семи загальних засад призначення покарання: 1) особі, що визнана винною у вчиненні злочину, призначається справедливе покарання; 2) особі, що визнана винною у вчиненні злочину, призначається покарання в межах, передбачених відповідною статтею Особливої частини цього Кодексу, й із урахуванням положень Загальної частини цього Кодексу; 3) більш суворий вид покарання серед передбачених за вчинений злочин призначається лише у разі, якщо менш суворе покарання не зможе забезпечити досягнення цілей покарання; 4) більш суворе покарання, ніж передбачено відповідними статтями Особливої частини цього Кодексу за вчинений злочин, може бути призначено за сукупністю злочинів та за сукупністю вироків відповідно до ст. ст. 69, 70 цього Кодексу; 5) підстави для призначення менш суворого покарання, ніж передбачено відповідною статтею Особливої частини цього Кодексу за вчинений злочин, визначаються ст. 64 цього Кодексу; 6) у процесі призначення покарання враховуються характер і ступінь суспільної небезпеки злочину й особи винного, зокрема обставини, які пом'якшують чи обтяжують покарання; 7) у процесі призначення покарання враховується вплив призначеного покарання на виправлення засудженого і на умови життя його сім'ї [3, с. 25]. Хоча вчений і справедливо зауважує, що в літературі погляди щодо видів загальних засад призначення покарання різняться.

Таким чином, з аналізу наведеного вбачається, що загальні і спеціальні засади призначення покарання схожі за своєю правовою природою. Фактично в рамках інституту призначення покарання діють дві системи правил призначення покарання – загальні засади і спеціальні засади, які тісно між собою пов'язані і взаємодіють. Їх взаємодія виявляється в тому, що:

1) спеціальні правила (засади) застосовуються тільки на підставі загальних засад призначення покарання;

2) застосування спеціальних правил призначення покарання є обов'язковим за наявності певних, конкретних, передбачених у кримінальному законі, обставин, які відображають специфіку кримінально-правових інститутів (інститут незакінченого злочину, співучасті, множинності, інститут призначення покарання неповнолітнім тощо) [4, с. 158].



Дійсно, природою інституту призначення покарання обумовлено, що застосування спеціальних засад для призначення кримінального покарання можливо лише на підставі загальних засад.

Таке застосування відбувається в декількох напрямках або площинах. До речі, про це зазначає і Є.В. Благов, вказуючи, що значення спеціальних правил полягає в тому, що вони завжди застосовуються поряд із загальними засадами, при цьому розвиваючи, доповнюючи, конкретизуючи останні або передбачаючи винятки із загальних правил для окремих випадків обрання міри покарання [7, с. 18]. Наприклад, загальне правило ст. 65 КК України про призначення покарання відповідно до положень Загальної частини отримує свій розвиток у ст. 68 КК України, яка визначає спеціальні засади призначення покарання за незакінчений злочин та за злочин, вчинений у співучасті.

Положення ст. 65 КК України щодо призначення покарання з урахуванням особи винного доповнюється ч. 2 ст. 20, ч. 4 ст. 43 та ст. 103 КК України, де визначаються особливості призначення покарання обмежено осудній особі, особі, яка виконувала спеціальне завдання, та неповнолітній особі. Конкретизація положень, указаних у ч. ч. 3 та 4 ст. 65 КК України, де йдеться про підстави для призначення більш м'якого або більш суворого покарання, спостерігається у ст. ст. 69, 70 та 71 КК України відповідно.

Крім того, Р.Н. Хамітов вказує, що спеціальні засади призначення покарання за злочин, вчинений у співучасті, покликані деталізувати загальні засади, які зобов'язують суд враховувати у призначенні покарання характер і ступінь суспільної небезпечності злочину та особи винного. Спеціальні засади щодо призначення покарання у разі рецидиву злочинів, не характерні для вітчизняного кримінального права, спрямовані як на корегування, так і на деталізацію вказаних загальних засад [8, с. 47–48].

Щодо винятків із загальних правил для окремих випадків, то можна навести спеціальне правило, закріплене у ст. 69 КК України, стосовно призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, хоча у ст. 65 КК України йдеться про призначення покарання тільки у межах, установлених у санкції статті (санкції частини статті).

Також Р.Н. Хамітов говорить про те, що взаємозв'язок спеціальних і загальних засад проявляється в коригуванні меж санкцій статті Особливої частини КК України в рамках такої статті чи з виходом за її межі [8, с. 67–68]. Наприклад, призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено за такий злочин, та призначення покарання у разі вердикту присяжних засідателів про поблажливість (ст. 64, ст. 65 КК РФ відповідно).

Висновки. З аналізу наведеного вбачається, що спеціальні засади призначення покарання вдало співіснують та взаємодіють із загальними засадами. Специфіка взаємодії спеціальних засад призначення покарання із загальними полягає в тому, що перші застосовуються поряд з останніми. Якщо загальні засади використовуються в частині того, що характерно для будь-якого випадку призначення покарання, то спеціальні засади – у частині, що відображає особливості окремих категорій таких випадків [9, с. 21]. Тому з упевненістю можна сказати, що правові основи взаємодії спеціальних засад проявляються саме у необхідності їх застосування поряд із загальними засадами призначення покарання для розвитку, доповнення та конкретизації останніх.

Список використаних джерел:

1. Бажанов М.И. Назначение наказания по советскому уголовному праву / М.И. Бажанов. – К. : Высшая школа, 1980. – 216 с.
2. Кримінальне право України: Загальна частина : [підручник] / [В.І. Борисов, В.Я. Тацій, В.І. Тютюгін та ін.] ; за ред. В.Я. Тація, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. – 5-е вид. перероб. і допов. – Х. : Право, 2015. – 528 с.
3. Благов Е.В. Применение общих начал назначения уголовного наказания : [монография] / Е.В. Благов. – М. : Юрлитинформ, 2013. – 192 с.
4. Полтавець В.В. Загальні засади призначення покарання за кримінальним законодавством України : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / В.В. Полтавець. – Л., 2005. – 200 с.



5. Сахарук Т.В. Загальні засади призначення покарання за кримінальним правом України та зарубіжних країн: порівняльний аналіз : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Т.В. Сахарук ; Нац. юрид. академія України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2006. – 227 с.
6. Кримінальний кодекс України: зі змінами та доповненнями станом на 20 березня 2016 р. / уклад. В.І. Тютюгін. – Х. : Право, 2016. – 308 с.
7. Благов Е.В. Применение специальных начал назначения наказания : [монография] / Е.В. Благов. – М. : Юрлитинформ, 2007. – 288 с.
8. Хамитов Р.Н. Специальные правила назначения наказания за единичное преступление по российскому уголовному праву : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Р.Н. Хамитов. – К., 2000. – 223 с.
9. Благов Е.В. Теория применения уголовного права : автореф. дисс. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Е.В. Благов ; СПбГУ. – СПб., 2005. – 32 с.

КИСЕЛЬОВ О. О.,

кандидат юридичних наук, доцент,
проректор із навчальної роботи
(Дніпропетровський гуманітарний
університет)

КИСЕЛЬОВ І. О.,

кандидат юридичних наук, викладач
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.3

**ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОТИДІЇ ХАБАРНИЦТВУ
ЯК ОСНОВНИЙ ІНДИКАТОР ЯКОСТІ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ**

У статті проаналізовано окремі проблеми ефективності діяльності держави щодо протидії корупції в Україні. Вказано на наявність окремих проблем у сфері притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності за корупційні злочини, зокрема за одержання неправомірної вигоди (хабара) протягом останніх 8 років. Окреслено основну проблематику хабарництва в розрізі відомостей про осіб засуджених за статтею 368 Кримінального кодексу України. Відмічено основні тенденції в указаній сфері.

Ключові слова: хабарництво, неправомірна вигода, корупція, призначення покарання.

В статье анализируются отдельные проблемы эффективности деятельности государства по противодействию коррупции в Украине. Указывается на наличие отдельных проблем в сфере привлечения виновных лиц к уголовной ответственности за коррупционные преступления, в частности за получение неправомерной выгоды (взятки) в течение последних 8 лет. Определяется основная проблематика взяточничества в разрезе сведений о личностях осужденных по статье 368 Уголовного кодекса Украины. Отмечаются основные тенденции в указанной сфере.

Ключевые слова: взяточничество, неправомерная выгода, коррупция, назначения наказания.

